

Ivana Jovanović

13. BIJENALE NAIVNE I MARGINALNE UMETNOSTI

Muzej naivne i marginalne umetnosti, 11. 10 – 11. 11. 2007.

Muzej naivne i marginalne umetnosti kontinuirano, počev od 1970. godine, najpre putem Salona kao godišnje smotre, a zatim u formi Bijenala, postojano prati aktuelna kretanja u oblasti neakadenskog umetničkog stvaralaštva, naivne i marginalne umetnosti, istražuje načine da predstavi suštinu ovog vitalnog izvora imaginacije i razgraniči ga od pseudonaivne produkcije, imitacije, elemenata amaterizma, diletantizma i komercijalnosti. Muzej od 1981. godine organizuje bijenalnu manifestaciju naivne umetnosti koja od jugoslovenske prerasta u međunarodnu, a prateći savremena kretanja na međunarodnoj likovnoj sceni u koncepciju bijenala uključuje i oblast marginalne umetnosti. Prvi Bijenale jugoslovenske samouke likovne umetnosti organizovan je 1981. godine. Od 1985. do 1993. bijenale se organizuje pod nazivom Bijenale jugoslovenske naivne umetnosti. Sa učešćem inostranih autora od 1995. naziv se menja u Bijenale naivne umetnosti, koji 2001. godine prerasta u Bijenale naivne i marginalne umetnosti. U periodu od 1981. do 2007. godine organizovano je ukupno dvanaest bijenala. Usled okolnosti koje su onemogućile održavanje ove manifestacije, 1991. godine priređena je izložba pod nazivom Velike nagrade bijenala 1981–1991.

Bijenale naivne i marginalne umetnosti predstavlja vrstu preseka dostupnog dela aktuelnih pojava i tendencija u ovoj oblasti u datom trenutku, pruža afirmaciju i podsticaj najvrednijih ostvarenja neakademske vidova umetnosti, kontinuirani uvid u stvaralaštvo već potvrđenih autora izgrađenog samosvojnog likovnog izraza, otkrivanje novih imena, praćenje i afirmisanje mladih umetnika, mogućnost prikupljanja podataka o autorima za dokumentaciju i dalji naučno istraživački rad, kao i način za pribavljanje dela potrebnih za zbirku. Prikupljanjem, akumuliranjem i proučavanjem dragocenih informacija, na ovaj način je ostvarivan neposredan uvid u opšte tokove i razvoj u okviru naivne i marginalne umetnosti kao celine, ili u pojedinim njenim segmentima pojedinačnih stvaralačkih opusa autora, problema, tema, ili grupa koje predstavljaju celine vezane srodnim načinom izraza.

Svaki Bijenale predstavlja svojevrsan izazov, kako za same stvaraoce, tako i za stručnjake koji vrše valorizaciju i izbor dela za izlaganje. Tokom godina karakteru bijenala i formiranju kriterijuma za selektiranje dela posebno je doprinosa stručni žiri. U nastojanju da se obezbede što objektivniji kriterijumi u rad žirija su, pored stručnjaka iz samog Muzeja koji kontinuirano prate kretanja u okviru oblasti naivne i marginalne umetnosti, uključivani i ugledni stručnjaci koji su fenomenu naivne i marginalne umetnosti mogli da pristupe iz drugačijih pozicija i svojim svežim viđenjem osvetle određene pojave i kretanja vitalnog, živog organizma ovog dela savremene umetnosti. Posebno se izdvajaju stručnjaci koji su razvoj fenomena naivne umetnosti pratili od samih početaka. Predsednik žirija Trinaestog bijenala naivne i marginalne umetnosti, Vera Ristić, muzejski savetnik Narodnog Muzeja u Beogradu, učestvujući u radu značajnih manifestacija naivne umetnosti i kao dugogodišnji saradnik i član umetničkog saveta Muzeja, dala je poseban doprinos naivnoj umetnosti.¹ Smatrajući da bi za preispitivanje i kristalisanje kriterijuma Bijenala dragoceno bilo i učešće stručnjaka iz drugih zemalja, Muzej ih od 2001. uključuje u rad žirija. Ove godine svoj doprinos Bijenalu dala je Diana Draganova, kustos Nacionalne galerije iz Sofije, predstavljajući svoje viđenje naivne i marginalne umetnosti iz vizure poznavaoa aktuelnih kretanja, dešavanja na širem planu savremene umetnosti. Članovi žirija iz Muzeja su muzejski savetnici Nina Krstić i Marica Vračević, i kustos Ivana Jovanović.

Selekcija radova za izložbu Bijenala uvek predstavlja izazov, ali nosi i odgovornost da se prepozna autentičan likovni kvalitet, originalnost, kreativnost, stilska ujednačenost, iskrenost umetničkog doživljaja, kao i potencijal, posebno mladih umetnika, bez obzira na tematsku, tehničku, jezičku i stilsku opredeljenost autora. Na taj način ova manifestacija naivne i marginalne umetnosti donosi neku vrstu smernica mogućeg razvoja ove autonomne oblasti raličitih izraza neakadenskog umetničkog stvaralaštva, izraza koji nisu upućeni na intelektualnu analizu ni ograničeni racionalnim vidokrugom. Pritom se mora imati na umu činjenica da naći i sačuvati identitet ličnog likovnog jezika nije jednostavno ostvariti. U vremenu razvijenih komunikacija i obilja lako dostupnih informacija gotovo je nemoguće postići umetničku izolaciju i odupri se uticajima, svesnim i podsvesnim. Ogromna

riznica opservacija umetnikovih iskustva, upamćena svesno ili urezana u podsvest, ipak, za naivne i marginalne umetnike predstavlja samo sirovu građu na koju vizija umetnika može da se osloni u trenutku instinktivnog otkrovenja. Takođe je jasno da nije lako dostići nesputanost bez ponavljanja u okviru sopstvenog likovnog izraza, kao i da se selekcijom dela na bijenalima ne izriču definitivni sudovi.

Od prijavljenih ukupno sto devedeset i tri dela šezdeset i jednog umetnika iz: Srbije, Republike Srpske, Makedonije, Bugarske, Mađarske, Italije, Nemačke, Belorusije, Švedske, Turske, Kanade, Brazila i SAD-a, za izložbu Trinaestog bijenala naivne i marginalne umetnosti odabrano je osamdeset i jedno delo četrdeset i sedam umetnika (šezdeset i tri slike, četnaest skulptura i četiri crteža). Kao temeljna okosnica ovog mozaika različitih generacija i stvaralačkih individualnosti izdvaja se veći broj umetnika, koji dugi niz godina istrajno potvrđuju autentične likovne izraze u okviru oblasti naivne i marginalne umetnosti i učestvujući na bijenalima osvajaju nagrade i priznanja. Među njima se posebno izdvajaju dobitnici Nagrade za ukupan umetnički rad na prethodnim bijenalima, Milosav Jovanović, Miroslav Živković, Pal Homonai, Dušan Jevtović.

Lidia Saškovski (Brazil), Farma, 2006, akrilik na platnu, 40 x 50 cm

Nagrada za ukupan umetnički rad, koja se dodeljuje za višedecenijski, zaokružen umetnički opus, izgrađenog, snažnog i originalnog likovnog izraza, ove godine je dodeljena Desanki Petrov Morar i Ferencu Kalmaru. Više od četiri decenije umetničkog rada Desanke Petrov Morar obeležio je zreli slikarski izraz ujednačenog kvaliteta. Čiste, uravnotežene, prepoznatljive kompozicije, u kojima je ostvarena harmonija svih likovnih elemenata, obojene su ličnom notom intimne setne atmosfere poetizovanih sećanja na detinjstvo. Istim duhom zrače i skulpture u glini manjih dimenzija, stilizovane predstave pojedinačnih ljudskih figura i grupnih figuralnih kompozicija. Obojene skulpture od drveta Ferenc Kalmara, vajara iz Subotice, govore osobenim likovnim jezikom. Volumen skulptura životinja, najčešće ptica, u rasponu od sasvim jednostavnih, snažno stilizovanih formi, do dinamičnih, ekspresivnih oblika, umetnik oživljava intenzivnim tonovima kolorita, ostvarujući sintezu skulpturalnog i pikturalnog, asocijativnosti i apstrahovanosti oblika.

Jedan od ovogodišnjih dobitnika Velike nagrade za izložena dela, koja se dodeljuje autoru čija dela karakterišu najviše estetske vrednosti je Milanka Dinić. Fantastika jedinstvenog imaginarnog sveta njenih slika oblikovana je suptilnim spojem tradicionalnog sloja inspirisanosti folklorom, narodnim

pričama, legendama i tehnikama tkanja i veza, i visokog nivoa rafiniranog transponovanja, stilizacije i ornamentalnog tretmana površine. Magični svet harmoničnih kompozicija umetnica gradi sistemom tačkica, automatizmom poteza, ornamentisanim bordurama, izmaštanim stilizovanim prepletima vegetacije, ljudskih i fantastičnih bića i arhitekture.

Jure Grgin Miloš, umetnik prepoznatljiv po slikama intrigantnih prizora transponovanih pejzaža sa diskretnim scenama iz svakodnevice i asocijacijama upletenim u oblike drveta, stabla, krošnje, koje kriju bogatstvo skrivenih značenja, na ovom bijenalu se predstavlja slikama u kojima je dosadašnje stidljivo projavljivanje svog bogatog sveta mašte mnogo hrabrije izraženo u kompozicijama snažnog umetničkog doživljaja. Kreativnost, inventivnost u nalaženju novih motiva i rešenja, ukazuju na originalnost, vitalnost i zrelost umetničkog izraza. Sloboda, umetnička smelost i nesputanost u okviru sopstvenog likovnog izraza, koje se ne sreću tako često, razlog su da žiri Posebno priznanje za izložena dela dodeli ovom umetniku.

Prilikom dodele Otkupne nagrade imaju se u vidu aktuelne potrebe za adekvatnim popunjavanjem fonda zbirke Muzeja delima određenih autora čiji broj dela, ili njihova raznovrsnost nisu dovoljni da se na pravi način predstavi njihov umetnički domet. Jedan letnji dan Dušana Jevtovića, reprezentativna slika velikih dimenzija, predstavlja sublimaciju stvaralačkog opusa ovog umetnika. Nostalgijne, idilične panorame prizora i mozaici ljudskih sudbina, sintetizovane su i idealizovane predstave umetnikovog sveta sećanja i mašte. U harmoničnim, uravnoteženim kompozicijama, oblikovanih ritmički raspoređenim mekim lučnim površinama brežuljkastog pejzaža, u koje umetnik smešta i grupiše brojne ljudske i životinjske figure, narativnost je prevladana specifičnim osećajem za pokret, raspored masa, toplinu kolorita i atmosfere.

Nasuprot jednostranim teorijama o naivnoj umetnosti, Muzej naivne i marginalne umetnosti u okviru svojih delatnosti naučnim i istraživačkim radom postojano ukazuje na činjenicu da ova umetnost nije hermetična, statična, zamrznuta na status quo poziciji zatvorenog kruga ponavljanja. Neakademska, nekonvencionalna oblast umetnosti autentičnih samobitnih nesputanih zakonitosti živi je, vitalan, kompleksan organizam koji pulsira spletom različitih senzibiliteta, izrazitih individualnosti, koje se u svojoj slojevitosti međusobno ne isključuju. Složeni nivoi, u međusobnom dijalogu dodirivanja, preklapanja, prožimanja i prelamanja, izmiču klasifikaciji u stroge granice terminoloških odrednica. Ovo stanovište potvrđuje i mozaik likovnih izraza zastupljen na Trinaestom bijenalu naivne i marginalne umetnosti. Dela određenih predstavnika mlađe generacije umetnika, od kojih su se neki već potvrdili izlažući i gradeći svoje mesto na ovoj manifestaciji, Barberien, Rosen Rašev, Vojkan Morar, svedoče o novom senzibilitetu izrazitih individualista, sadržanom u intenzitetu likovnog izraza, tematskom izboru, slobodi kombinovanja tehnika i materijala. Svet utemeljenih vrednosti naivnog umetničkog izraza autentične, osobene umetničke transformacije doživljaja spoljnog i unutrašnjeg sveta, i svet krajnje individualizovanog intenzivnog unutrašnjeg doživljaja marginalnih umetnika, uprkos različitim izražajnim sredstvima, i bilo da su u većoj ili manjoj meri okrenuti spoljnom ili svom unutrašnjem svetu, povezuje snaga imaginacije, kreativna fantazija i čistota instinktivne stvaralačke iskrenosti koja minimalizira zadate kulturne i umetničke kanone.

Doživljaj umetnosti kao egzistencijalnog nagona osnovna je odlika dela Barberiena, dobitnika Velike nagrade za izložena dela. Sirovi intenzitet stvaralačkog čina, ekspresivnog poteza i kolorističkih odnosa odražava napregnutost unutrašnjih konflikata umetnika, metaforično ih predstavljajući u formi galerije snažno deformisanih životinjskih ili ljudskih figura, često

postavljenih u dramatične odnose.

Tomislav Blagojević, umetnik koji se tek nedavno predstavio na bijenalu, a čije stvaralaštvo već pokazuje visok likovni domet i snažan napredak, jedan je od dobitnika Priznanja za izložena dela. Fantastičan svet krajnje redukovanog izraza koji snažnom stilizacijom oblika na simbole, znake, povezuje i sublimira daleke svetove praistorijskih pećinskih predstava rudimentarnih figura–znakova lovaca, ratnika, scena biblijskih priča i zamišljenih vanzemaljskih civilizacija. Dinamične kompozicije gradi, pre svega, stilizovanom linijom koja definiše šematski predstavljene maštovite oblike oživljene svedenim, jasnim intenzivnim koloritom, koji umetnik akcentima srebrne i zlatne boje oplemenjuje doživljajem mistične svetlosti.

Posebno ohrabruje pojava većeg broja mladih autora i umetnika koji se ove godine prvi put prijavljuju za učešće na Bijenalu naivne i marginalne umetnosti i tek kreću putem istraživanja sopstvenog likovnog izraza. Zapaženim likovnim vrednostima svojih dela izdvojila se Jelena Marković, kojoj žiri dodeljuje Priznanje za izložena dela. Crteži flomasterom na papiru predstavljaju pejzaže intimne ispovedi predočene spontanom linearnom strukturom zgusnutog stilizovanog prepleta geometrijskih, floralnih ornamenta i skrivenih znakova i simbola ličnog unutrašnjeg sveta umetnice. Do ornamentalnosti stilizovani oblici, linearnom mrežom srebrnih i zlatnih nijansi ocrtani na crnoj pozadini, povezani su i integrisani u dinamično likovno rešenje kao dominantni likovni elementi, dok njihova asocijativnost ostaje u drugom planu. Na taj način lični mikrokosmos umetnice pretočen je u makrokosmos crteža.

Među radovima prijavljenim za Bijenale kvantitativno prevladava slikarski likovni izraz, budući da je skulptura oblast likovnog stvaralaštva za koju se odlučuje srazmerno manji broj autora. Takođe, na nekoliko prethodnih bijenala primetna je određena stagnacija ove oblasti naivne i marginalne umetnosti, odsustvo monolitnih, monumentalnih epskih skulpturalnih formi, dok umetnici svojim vajarskim afinitetima za monumentalnošću svog izraza tragaju u intimnijim formama manjih dimenzija. Ove godine žiri je odabrao sedam autora sa ukupno četrnaest skulptura izvedenih u tehnici drveta, kamena i gline. Među njima se izdvajaju autori koji kontinuirano učestvujući na bijenalima potvrđuju skulpturalni izraz osobenih likovnih rešenja, Ilija Filipović, Ferenc Kalmar, zatim umetnici prvenstveno pikturalne vokacije koji takođe istražuju i prostore voluminoznih umetničkih formi, Desanka Petrov Morar, Gvido Vedovato, kao i mladi umetnici koji kreću putem istraživanja i građenja sopstvenog vajarskog izraza, Saša Petrović Berdujac, Saša Filipović, a kojima se na ovogodišnjem bijenalu pridružuje i Nebojša Minčić.

Kvalitativni pomak u odnosu na prethodna bijenala naivne i marginalne umetnosti predstavlja novina da je u okviru ovogodišnjeg konkursa za učestvovanje otvorena mogućnost da autori svoje radove za žiriranje mogu poslati i u formi fotodokumentacije putem elektronske pošte. Time je olakšano učešće autorima iz udaljenih zemalja, što je za rezultat imalo njihovu brojniju prisutnost na ovogodišnjem Bijenalu. Prvi put se na konkurs za Bijenale naivne i marginalne umetnosti prijavljuju umetnici iz Švedske, Turske, SAD–a, Kanade, Brazila. Specifična obojenost likovnih izraza ovih umetnika daje novu dimenziju ovoj manifestaciji. Žiri je smatrao da treba podržati učestvovanje pripadnika različitih kultura, iz udaljenih zemalja, da individualnosti njihovih likovnih izraza, koji nose deo specifične likovne kulture određenog podneblja, mogu imati podsticajnu ulogu u kontekstu ove tradicionalne međunarodne manifestacije.

Pored inostranih umetnika koji već dugi niz godina učestvuju na bijenalu, potvrđujući kvalitete svog likovnog izraza, Edltraut Lehman iz Nemačke, Pal Homonai i Ilona Tot Gombkótone iz Mađarske, Rosen Rašev iz Bugarske, Gvido Vedovato iz Italije, Dragica Kotroman iz Republike Srpske, posebno je zapažena pojava autora koji se ove godine prvi put prijavljuju za učešće na Bijenalu: Lidia Saškovski, umetnica ukrajinskog porekla iz Brazila, Sema Kulam iz Turske, Irene Brandt iz Nemačke, Aleksandar Šibnjov iz Belorusije, kao i mladi umetnici: Toni Anguhaluk, pripadnik domorodačkog plemena Inua iz Kanade, Cujoši Mamada, umetnik japanskog porekla iz SAD–a i Valdemar Šer iz Švedske. Brazilska umetnica, Lidia Saškovski, dobitnik je Posebnog priznanja za izložena dela. Njene slike stilizovanih kompozicija sa prikazima brazilskih pejzaža i prizora, privlače snažnim izrazom svedenih i apstrahovanih oblika poetizovanih intenzitetom i istovremenom mekoćom kolorita, stvarajući magičnu predstavu kojom brazilski predeli dobijaju svetlost univerzalnog.

Muzej naivne i marginalne umetnosti u Jagodini nastoji da opravdanost i utemeljenost međunarodne manifestacije, Bijenala naivne i marginalne umetnosti, potvrdi razvijanjem ove manifestacije kao operativne, vitalne forme koja, nužno prateći vitalne tokove naivne i marginalne umetnosti, predstavlja sponu tragova prošlosti, svedočenja sadašnjosti i putokaza budućnosti, naznake mogućih smernica kontinuiteta razvoja naivne i marginalne umetnosti.

1 Još 1962. godine bila je član žirija Prvog kvadrjenala naivnih umetnika Jugoslavije u Čačku, zatim predsednik žirija Prvog bijenala jugoslovenske samouke likovne umetnosti i član žirija Trećeg bijenala jugoslovenske naivne umetnosti u Jagodini.